

ТЕМА 2

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

План

1. Фактори, що впливають на розвиток сільських територій
2. Сільське підприємництво як джерело доходів сільського населення
3. Сталий розвиток сільськогосподарського землекористування
4. Аналіз складу та структури земельних угідь
5. Показники еколого-економічної ефективності використання землі
6. Визначення рівня інтенсивності використання сільськогосподарського виробництва та його інтенсифікації

1. Фактори, що впливають на розвиток сільських територій

Фактори, що впливають на розвиток сільських територій, підрозділяються на природні, географічні, соціальні, економічні, екологічні, культурні.

Природні – мальовничий ландшафт, наявність та можливості для використання природних ресурсів.

Географічні – близькість до транспортних магістралей, наближеність до бізнесових структур.

Соціальні – соціальна стабільність та згуртованість, розвиток місцевого самоврядування, активність громади, самоуправління.

Економічні – рівень витрат життя сільських мешканців, наявність бізнесових перспектив, розвиток обслуговуючої інфраструктури.

Екологічні – унікальне природне середовище, природно-заповідні території.

Культурні – розвиток локальних промислів, історична цінність території.

Новітні фактори, що впливають на розвиток сільських територій: маркетингова політика, розвиток кооперативного сегмента, реалізація місцевих програм розвитку, сприятлива кредитна політика, вирощування широкого спектру сільгосппродукції.

На розвиток сільських територій впливають такі функції:

1) виробнича – передбачає задоволення потреб суспільства в продовольстві та продуктах харчування, в сировинних ресурсах;

2) соціальна – передбачає збереження та розвиток сільських територій як важливої складової українського суспільства з притаманними їм способом життєдіяльності; сільська територія є джерелом історично сформованих звичаїв та традицій;

3) демографічна – забезпечення відтворення населення, збільшення народжуваності, виховання фізично та духовно здорових людей, забезпечення аграрної сфери трудовими ресурсами;

4) природоохоронна – підтримання екологічної рівноваги в екосистемах, раціональне використання земельних ресурсів, збереження природних і культурних парків, заповідників та ін.;

5) рекреаційна – створення умов для відпочинку, відновлення духовних сил населення, розширення світогляду рекреантів;

6) організаційно-управлінська – формування і відстоювання спільних інтересів відповідних територіальних сільських громад.

2. Сільське підприємництво як джерело доходів сільського населення

Сільськогосподарське (аграрне) підприємство – це юридична особа, основним видом діяльності якої є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 75 відсотків загальної суми виручки.

Основними спільними ознаками підприємства як суб'єкта госпо-дарювання є такі: статус юридичної особи, самостійний суб'єкт господарювання, наявність відокремленого майна, самостійного балансу, рахунку в установах банку, печатки з найменуванням та ідентифікаційним кодом, відсутність у його складі інших юридичних осіб.

За сферою діяльності існують такі підприємства:

– матеріального виробництва – це здебільшого промислові, будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства виробничого призначення (заводи, фабрики, шахти, комбінати та ін.). Підприємства, які спеціалізуються на випуску однорідної продукції, утворюють відповідні галузі матеріального виробництва: промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво і т. ін. Вони складають структуру галузі, визначають їх профіль і масштаби. Крім того, підприємства формують і територіальну спеціалізацію міст і областей, у яких вони розташовані;

– нематеріального виробництва, які надають послуги від ремонту побутової техніки до послуг освіти, культури, охорони здоров'я тощо;

– сфери обслуговування: обсяг наданих і спожитих нею послуг належить до важливих характеристик рівня і якості життя населення (у розвинутих країнах світу у цій сфері зайнята переважна більшість економічно активного населення);

– посередницькі, завданням яких є налагодження взаємовигідних відношень між виробниками і споживачами, продавцями та покупцями (посередництво зменшує витрати споживачів на пошук необхідних товарів і створює замкнутий цикл між виробником та споживачами тощо).

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів з метою одержання прибутку, є підприємництвом.

Підприємницька діяльність – це самостійна, ініціативна і систематична діяльність господарюючих суб'єктів з виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку.

Основні завдання розвитку

сільськогосподарського підприємництва

– підтримка існуючих та створення нових об'єктів інфраструктури суб'єктів підприємництва;

– стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, зокрема у сфері «зеленого туризму», залучення до підприємницької діяльності соціально незахищених верств населення;

– підтримка представників малого і середнього бізнесу, зайнятих у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, а саме фермерської ініціативи;

– забезпечення продуктивної зайнятості населення шляхом створення нових (економічно доцільних) робочих місць на діючих і новостворених малих та середніх підприємствах та активізація самозайнятості населення;

– сприяння підвищення іміджу підприємця та зміцнення його соціального статусу;

– підвищення підприємницької культури населення;

– забезпечення співпраці підприємницьких структур з місцевими органами виконавчої влади для максимального поєднання інтересів суб'єктів господарювання з інтересами відповідних адміністративних територіальних одиниць;

– забезпечення ефективного використання місцевого природно-ресурсного і незадіяного виробничого потенціалу;

– залучення малих та середніх підприємств до конкурсів проєктів на розроблення і використання землі, її надр та інших ресурсів;

– активізація фінансово-кредитних механізмів підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва за рахунок коштів місцевих бюджетів, пошук нових форм фінансово-кредитної та матеріально-технічної підтримки суб'єктів господарювання;

– сприяти дотриманню умов для розвитку добросовісної конкуренції у сфері малого та середнього бізнесу, створення умов для підвищення якості та конкурентоспроможності продукції суб'єктів підприємницької діяльності.

3. Сталий розвиток сільськогосподарського землекористування

Аналізуючи останні дослідження і публікації, присвячені проблемі сталого сільськогосподарського землекористування, переконуємось, що екологічні умови мають забезпечувати цілісність природних систем, їх життєздатність, адаптацію до різноманітних змін та самовідновлення.

Соціальні умови мають бути орієнтовані на сталий розвиток суспільства, на забезпечення стабільності культурних систем. Людина має бути активним суб'єктом розвитку та брати безпосередню участь у прийнятті та реалізації господарських рішень, у контролі за їх виконанням.

Ці умови мають передбачати задоволення потреб споживачів, а економічні – отримання гарантованого рівня прибутку підприємствами, виробництво широкого асортименту продукції, забезпечення шляхів її використання та застосування, передусім, природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій.

До сказаного слід додати важливість оновлення матеріально-технічної бази та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, що є запорукою сталого розвитку землекористування. При цьому характер інновацій має бути екологічно-орієнтованим і спрямованим на зменшення шкідливого впливу на довкілля.

З вищевикладеного можна зробити висновок, що «сталий розвиток сільськогосподарського землекористування» – це такий розвиток, який забезпечує отримання суспільно-необхідної кількості продукції високих стандартів якості без порушення екосистеми. Він зумовлює пошук ефективних напрямків проведення екологічної політики та опрацювання парадигми екологізації, основні положення якої представлено таким чином: розробка теоретико-методологічної та методичної бази екологізації, узгодженість локальних реформ з процесом екологізації в країні, активізація інноваційної діяльності та підвищення інвестиційної активності в екологізації господарської діяльності.

У теоретичному контексті екологічний підхід у землекористуванні як об'єкт пізнання включає в себе такі взаємопов'язані елементи: формування екологічної свідомості на основі теоретичних знань, екологізація управління, екологізація виробництва, екологізація споживання і, сформована на основі цього, екологізація стилю життя.

На підставі пізнання сутності терміна «стале сільськогосподарське землекористування» нами побудовано модель, яка визначає важливі аспекти сучасної модернізації сільськогосподарського землекористування, забезпечуючи обнадійливі якісні зрушення у сільськогосподарському землекористуванні, що дозволить сформулювати рекомендації щодо формування стратегії і тактики повного, комплексного бачення його розвитку.

Врахування зазначених умов у сфері управління землекористуванням дозволить своєчасно вживати відповідних дієвих заходів під час розробки програм переходу до сталого аграрного землекористування.

Перехід до моделі сталого розвитку сільськогосподарського землекористування буде інноваційним за умови, якщо він пов'язаний з досягненнями науково-технічного прогресу, забезпечуючи загальну ефективність господарювання у процесі впровадження інновацій та збільшення обсягів інвестицій.

При цьому інвестиції можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, будучи спрямованими, передусім, на раціональне землекористування з метою отримання адекватного доходу. В методологічному контексті ефективність землекористування має забезпечити збільшення виробництва продукції на одиницю затрачених ресурсів за умови дотримання екологізації виробництва та підвищення родючості ґрунтів.

Отже, реалізація політики сталого розвитку сільськогосподарського землекористування має досягатися на основі ефективної взаємодії державного регулювання земельних відносин та процесу створення конкурентних переваг як одного з факторів сталого розвитку

економіки, що сприятиме екологізації виробництва та навколишнього середовища для забезпечення гідних умов життя.

4. Аналіз складу та структури земельних угідь

Земля у сільському господарстві є основним засобом виробництва. Крім того, поліпшення використання земельних угідь та підвищення родючості ґрунту є необхідними умови підвищення урожайності сільськогосподарських культур та розвитку тваринницької галузі.

До складу земельного фонду досліджуваної території входять: рілля (посівна площа + пар); перелоги (землі, які раніше використано-вувались, але нині не використовуються для посіву сільськогосподарських культур або під пар); сінокоси, пасовища, багаторічні насадження, болота; землі, вкриті водою, зайняті під дороги, споруди, вулиці, площі і двори.

З них до сільськогосподарських угідь належать: рілля, перелоги, цілина, сади, виноградники, ягідники та інші плодові насадження, сінокоси і пасовища. Розрізняють загальну площу ріллі та площу ріллі в обробітку (площа посіву культур + площа пару). До загальної площі ріллі відносять також перелоги.

Для поглибленого аналізу та структури земельних угідь використовуються і такі показники, як частка земель сільськогосподарського використання у загальному земельному фонді, структуру сільськогосподарських угідь, розораність сільськогосподарських угідь, частка ріллі в обробітку до загальної площі ріллі та перелогів, частка площі багаторічних насаджень щодо загальної площі сільськогосподарських угідь, частка зрошуваних земель щодо орних земель та сільськогосподарських угідь.

5. Показники еколого-економічної ефективності використання землі

Рівень сільськогосподарського виробництва значною мірою зумовлений якісним складом земель. Економічна ефективність використання землі характеризується обсягом виробництва продукції рослинництва і тваринництва з 1 га земельної площі за найменших витрат на її одиницю. На ефективність використання землі впливають рівень розвитку продуктивних сил, ступінь розораності землі, структура посівних площ, частка меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь.

Економічна ефективність використання земельних угідь у сільському господарстві характеризується системою натуральних і вартісних показників. До натуральних показників належать урожайність сільськогосподарських культур та виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції з розрахунку на 100 га відповідних земельних угідь (молока, м'яса всіх видів, яловичини, вовни – на 100 га сільськогосподарських угідь; зерна, цукрових буряків та інших продуктів рослинництва, а також свинини – на 100 га ріллі; продукції птахівництва – на 100 га площі посіву зернових культур). До вартісних показників відносять вартість валової і товарної продукції, валовий і чистий доход та прибуток з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Оскільки натуральні показники характеризують рівень використання певної частини сільськогосподарських угідь у процесі виробництва окремих видів продукції рослинництва і тваринництва, їх застосовують щодо господарств з однаковою галузевою структурою виробництва.

Вартісні показники найбільш повно характеризують економічну ефективність використання землі і дають змогу порівнювати та об'єктивно оцінювати рівень використання земельних ресурсів у господарствах, які спеціалізуються на виробництві різних видів продукції.

Показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва визначають і порівнюють за окремі роки або в середньому за 3–5 років. Вони характеризують ефективність використання землі як основного засобу виробництва, рівень продуктивності праці, тобто ефективність використання трудових ресурсів, фондівіддачу і фондомісткість продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності виробництва.

Для порівняння економічної ефективності виробництва окремих видів продукції тваринництва використовують таку систему показників: виробництво валової продукції (грн) з розрахунку на 1 середньорічну фізичну або умовну голову, на одного середньорічного працівника, на 1 люд.-год, на 1 ц кормових одиниць, на 100 грн вартості кормів, на 100 грн виробничих витрат; валовий і чистий дохід та прибуток на 1 голову, на одного середньорічного працівника, на 1 люд.-год, на 100 грн виробничих витрат; рівень рентабельності виробництва.

Під час визначення і порівняння ефективності галузей тваринництва в цілому всі види продуктивної худоби і птиці перераховуються на умовне поголів'я за коефіцієнтами: корови – 1,0, інше поголів'я великої рогатої худоби – 0,6, свині – 0,3, вівці – 0,1 і птиця – 0,02.

За критерій економічної оцінки землі приймають такі показники: вартість валової продукції рослинництва з розрахунку на 1 га земельної площі (ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей або пасовищ); окупність виробничих витрат; чистий дохід на 1 га земельної площі.

6. Визначення рівня інтенсивності використання сільськогосподарського виробництва та його інтенсифікації

Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначають за такими показниками:

- ступенем господарського використання землі, яка розраховується діленням площі сільськогосподарських угідь на всю земельну площу господарства;
- ступенем розораності, що обчислюється як частка від ділення площі ріллі і багаторічних культурних насаджень на площу сільськогосподарських угідь;
- ступенем меліорованості як відношення площі меліорованих земель (зрошуваних, осушених) до загальної площі сільськогосподарських угідь;
- питомою вагою інтенсивних культур (цукрових буряків, льону, картоплі, овочів, соняшнику, зернової кукурудзи, коноплі) у загальній посівній площі підприємства;
- коефіцієнтом повторного використання землі, який визначається відношенням посівної площі разом з площею повторних посівів до посівної площі господарства.

Узагальнюючим показником рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва, який відображує сукупні затрати уречевленої і живої праці, є сума вартості основних виробничих фондів і поточних виробничих витрат (без амортизації) з розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь. У господарствах об'єктом інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в цілому є загальна площа їх сільськогосподарських угідь. Цей показник безпосередньо виражає суть інтенсифікації і характеризує рівень інтенсивності всього сільськогосподарства.

Для визначення рівня інтенсивності окремо в рослинництві або тваринництві цей показник по галузях обчислюють відповідно на гектар ріллі та на умовну голову продуктивного поголів'я худоби.

Важливим показником рівня інтенсивності сільського господарства є річні виробничі витрати на гектар сільськогосподарських угідь або на голову худоби. Річні витрати сільськогосподарського виробництва включають частину вартості основних фондів у розмірі амортизації, віднесеної на собівартість продукції, а також вартість спожитих оборотних засобів, у тому числі і оплату праці. Цей показник залежно від об'єкта інтенсифікації може характеризувати рівень інтенсивності всього сільського господарства або окремих його галузей.

Щоб визначити рівень інтенсивності виробництва окремих видів продукції (зерна, молока, свинини та ін.), необхідно обчислити суму річних виробничих витрат на 1 га посіву відповідної культури або на одну середньорічну голову окремого виду продуктивної худоби. Показник річних виробничих витрат використовують не лише під час визначення рівня інтенсивності сільського господарства і його галузей, а й у процесі вивчення економічної

ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, зіставляючи його з вартістю валової продукції.

Рівень інтенсивності сільськогосподарського виробництва визначається також вартістю основних засобів виробництва (основних виробничих фондів) на гектар сільськогосподарських угідь, а в тваринництві – на голову худоби.

Рівень інтенсивності сільського господарства характеризується також таким показником, як затрати живої праці з розрахунку на гектар земельної площі або голову худоби.

Для характеристики рівня інтенсивності сільського господарства використовують такі натуральні показники: кількість енергетичних потужностей, спожитої електроенергії на виробничі потреби (кВт-год) з розрахунку на 1 га ріллі або посівної площі, кількість мінеральних та органічних добрив, обсяг виконаних тракторних робіт в умовних еталонних гектарах на 1 га ріллі, щільність поголів'я худоби на 100 га сільськогосподарських угідь, площа меліорованих земель та ін.

До натуральних показників рівня інтенсивності тваринництва відносять: витрати кормів з розрахунку на одну умовну або фізичну голову худоби, рівень комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів на фермах, витрати на племінну роботу, структуру і породний склад стада та ін.

Економічну ефективність інтенсифікації сільського господарства характеризують такі показники: продуктивність праці, фондівіддача, окупність виробничих витрат, собівартість продукції, розмір валового, чистого доходу і прибутку на 1 га земельної площі, рівень рентабельності виробництва, окупність додаткових витрат.